DE PESTE HOTARE

THEODOR BĂLAN

Cu Ilinca Dumitrescu despre Conservatorul din Moscova

Cu greu mai pot reface în închipuire figura copilului care cu ani în urmă, la îndemnul mamei sale, Mariana Dumitrescu, studia de zor la pian. Doar de cîțiva anișori, cînta cu degajare în fața maestrului Jora, a lui Alfred Alessandrescu, George Georgescu, Paul Constantinescu, George Breazul, Valentin Gheorghiu și a altor muzicieni de frunte, cu atitudine de adevărată artistă, se înclina înainte de a se așeza la pian și răspundea cu toată seriozitatea la aplauzele ce i se cuveneau. „Nu ajunge să fii sensibil — spunea delicata poetă ce își îndruma fiica pe calea artei — trebuie să știi să te prezinți în fața publicului. O spun ca fostă actriță. Aș dori să fie demnă, să cinstească oamenii care o ascultă".

„În fiecare aurora
Eu scriu pe ceruri un poem
Cu vorbe albe,
Clare,
Pline.
În fiecare aurora
Eu scriu un cîntec pentru tine".. *

Sînt versurile mamei, cîntînd dragostea pentru fetița care pe atunci făcea primii pași în viață.

* „Cîntecul din Aurora" — pentru Ilinca — (Mariana Dumitrescu — *Iarba Timpului*, Poezii, București. Editura pentru literatură, 1968).

Au trecut șapte ani de la trecerea din viață a bunei noastre Mariana Dumitrescu. Era prietena tuturor... Atît de mult ar fi dorit să facă bine la toți, să ajute în dreapta și în stînga... Acum, cînd stau de vorbă cu Ilinca, îmi dau seama că tînăra de 21 de ani, studentă în al III-lea an, la *Conservatorul* din Moscova, are o atitudine de demnitate grațioasă... Ochii pătrunzători, negri, sînt ai mamei sale, ținuta dreaptă, mîndră, de asemenea. Nu mai este un copil, chibzuiește bine tot ce spune, se gîndește, chiar dacă ar fi doar o fracțiune de secundă, la răspunsurile ce mi le dă. O reală maturitate străbate șirul mărturiilor cu care caută să reconstituie climatul vieții muzicale moscovite.

— După terminarea Liceului de muzică Nr. 1 din București — începe Ilinca — am plecat la Moscova. Credeam că examenul de admitere la *Conservatorul* din București, va fi de ajuns pentru primirea mea la *Conservatorul* din Moscova. Dar lucrurile nu s-au petrecut așa cum aș fi putut crede. Mai întîi un examen de admitere în *Conservatorul „P. I. Ceaikovski"*, apoi un altul la fel de dificil, ca să fiu acceptată la clasa profesorului Stanislav Neuhaus, fiul regretatului H. Neuhaus, profesorul lui Sviatoslav Richter și Emil Ghilels. Cînd te vezi singur pe scenă, sala goală, iar acolo sus, la balcon, o seamă de figuri necunoscute, care au și obiceiul să comenteze în timp ce candidatul cîntă, încerci o senzație foarte incomodă. Acum, cînd știu că șoaptele din timpul cînd se cîntă se repetă consecvent la toate examenele din *Conservator*, nu mai am emoții.

Nu e ușor să evoc atmosfera de măreție pe care o impune *Conservatorul* din Moscova, cu miile de studenți, veniți din toate Republicile Uniunii și din străinătate. Există în fiecare student năzuința de a ajunge la aspirantură, „doctoratul în muzică", o specializare ce conferă celui ce absolvă această treaptă superioară, anumite drepturi. Cursurile *Conservatorului* au o durată de 5 ani. Examenele sînt grele, discipline multe. Doar cei ce obțin la toate obiectele nota 5 sînt admiși la aspirantură, încă doi ani de muncă intensă. Ca să dau un exemplu de măsura în care sînt încărcați anii de studiu, pot face o înșiruire a materiilor anului al 3-lea de la cursul de pian : în afară de specialitate, pian, care reprezintă două ședințe săptămînal, trebuie urmate cursurile de istoria muzicii, analiza formelor, folclor, muzică contemporană sovietică, muzică occidentală, limba rusă — care pentru străini nu e deloc ușor de învățat — muzică de cameră, acompaniament vocal. Programul se desfășoară atît în orele de dimineață, cît și după-amiezile. Cînd am spus

https://biblioteca-digitala.ro

că la pian sîntem chemați de 2 ori (săptămînal) în „ședințe" iar nu la „ore", am avut în vedere situația de fapt. Mai întîi, îndrumările muzicale ale profesorului pornesc de la premisa că orice student din *Conservator*, indiferent de instrumentul pe care-l studiază, știe, în principiu, cum să lucreze. Nu există profesor care să admită o lucrare cu mîinile separat, sau în tempo rar, sau fără pedală. La clasă se aduce piesa învățată, rod al unui foarte atent studiu tehnic, presupunînd că studentul știe să se descurce în fața oricărui text muzical. Se întîmplă cazuri cînd, de acord cu profesorul, studentul nu vine la cursul de pian 2—3 săptămîni, ca după aceea — în timp ce un alt coleg face același lucru — profesorul să stăruie asupra materialului învățat în acest răstimp și aceasta nu în cursul unei ore, ci a unei adevărate ședințe de lucru, care se poate întinde pe o întreagă după-amiază. Îmi amintesc că profesorul meu a lucrat cu mine la *Sonata op. 109* de Beethoven 5 ceasuri în șir, fără nici o pauză. Atît de amănunțite au fost explicațiile, așa de mult a stăruit asupra fiecărui detaliu, cît și asupra liniilor generale ale acestei capodopere, încît mi-au rămas pe viață indicațiile pe care mi le-a dat. Un profesor bun știe să generalizeze. Din indicațiile de detaliu, a avut grijă să extindă analiza asupra întregului stil din ultimele Sonate de Beethoven, să sublinieze ceea ce era propriu sonatei în cauză și ce aparține întregii categorii stilistice beethoveniene.

Stanislav Neuhaus se bucură de un mare prestigiu printre profesorii *Conservatorului* din Moscova. Poate că o bună parte din faimă se datorează și faptului că este fiul marelui Neuhaus, care s-a ocupat îndeaproape de ei. E bine cunoscută cartea *Despre arta pianistică* de H. Neuhaus, care a fost tradusă și în limba română. S-ar putea spune că există o „doctrină — Neuhaus", pe care profesorul meu caută să o mențină și să o continue atît la catedră cît și în interpretările sale, dacă nu explicit, în orice caz implicit.

Stanislav este concertist, în plină strălucire a maturității. Are 46 de ani și o mare putere de muncă. Se poartă cu o deosebită politețe față de întreaga sa „clasă", compusă doar din 5 elevi. (Spuneam că încearcă să mențină punctul de vedere al tatălui prin faptul că în centrul preocupărilor sale se află dorința de a subordona totul muzicii). Bătrînul Neuhaus spunea că nu trebuie să existe „profesori de pian" ci doar „profesori de muzică". Este un adept al școlii psihologice care domină învățămîntul zilelor noastre : totul se petrece cu anticipație pe scoarța cerebrală, fenomenul muzical este conceput ca un act psihologic cu multe și diverse implicații, orice interpretare va fi deci „anticipată" de auzul nostru interior, „gîndită" mai înainte de a fi „realizată", concretizată, la instrument.

Sînt prietenă apropiată cu cei patru colegi ai mei, nu numai o simplă colegă. Cei 5 sîntem : o franțuzoaică de la Paris, trei ruși și cu mine. Profesorul Neuhaus nu are decît un număr restrîns de studenți. Alți profesori au și cîte zece studenți. Concertează în Uniune, în Occident, în Japonia. Ne lasă grijuliu programe amănunțite, de învățat. Nu e deloc ușor să te prezinți la curs cu o piesă pusă la punct și pe dinafară.

În *Conservator* sînt foarte mulți străini, dar nu toți au „statut" de studenți. Mulți sînt *„stajori"*, veniți doar la perfecționare. Aceasta e situația colegei mele de la Paris. Nu trebuie să confundăm *„stajorii"* cu *„aspiranții"*. Stajorii au obligația să frecventeze doar două materii : instrumentul respectiv și limba rusă. Există stajori la toate instrumentele, ca și la clasele de canto. Cred că sînt peste trei sute. După doi ani obțin un certificat, echivalînd cu o diplomă de prestigiu. Aspirantura este cu totul altceva. Este un titlu artistic și științific prestigios, este cel mai înalt grad din învățămînt.

Examenele se dau pe ani, în sala mică de concerte *„Malîi sal"* a *Conservatorului,* sală care a asistat în decursul anilor la multe emoții ale candidaților. Are 600 de locuri. Este o sală ideală pentru recitaluri. Sus, la balcon stă comisia, iar noi studenții ne ridicăm cu oarecare sfială ochii într-acolo. Examenele sînt publice, iar sala are aceeași înfățișare ca cea din serile de recital. Numai că nu sînt permise aplauzele.

Profesorul meu aparține catedrei condusă de Iacov Zak.

— *Ce anume ar putea caracteriza atitudinea pedagogică a claselor de pian ? Se cultivă ceea ce am putea denumi noțiunea de desăvîrșire, șlefuirea pînă la ultimele amănunte a fiecărei piese ?*

— În general, chiar și în catedra noastră, se merge pe cantitate, în vederea constituirii unui repertoriu cît mai cuprinzător. Este de altfel caracteristica generală a tuturor cursurilor din *Conservator*. Programul este în așa fel structurat, încît cere eforturi maxime, pe care ai uneori impresia că nu le poți realiza. Am dat la finele primului semestru din acest an examen de istoria muzicii. Aveam de învățat Wagner, Liszt, Brahms și Bruckner. Dar în ce fel ? ! Trebuia să pot intona leitmotivele wagneriene, să știu de cîte ori apar, cînd, de ce anume, în care țesătură muzicală, ce motive prelucrează Liszt în toate *Poemele* sale simfonice, să cînt din gură temele *Simfoniilor* de Brahms și așa mai departe. Aș putea spune că examenul de istoria muzicii e mult mai puțin istorie și mai mult *muzică*. Nu se cer atît detalii biografice sau anecdotice cît cunoașterea reală a muzicii ce trebuie însușită numai cu partitura în mînă. Altfel, nu se ia examenul.

https://biblioteca-digitala.ro

Citirea la prima vedere este de asemenea o probă foarte grea. Deprinderea citirii la *prima vista*, este considerată esențială pentru formarea unui bun muzician. Ești pus în fața unui text necunoscut și a unui interpret cu care n-ai mai lucrat. La cursul de acompaniament vocal, apare o soprană sau un tenor care-și cîntă firul melodic în felul lor, o anumită „versiune" mai mult sau mai puțin apropiată de textul compozitorului. Sînt cîntăreți dintre cei mai buni, de cele mai multe ori vîrstnici, pe care trebuie să-i urmărești cu atenție, să le ghicești intențiile...

Să nu mai vorbim de greutatea probei de transpoziție, care face parte tot din disciplina acompaniamentului. Nu e la îndemîna oricui și nu ține de tehnica pianistică să transpui la cvartă, la semiton, la terță, o muzică pe care nu ai însușit-o încă. Eforturile ce se cer studenților dovedesc tendința de formare a unor muzicieni complecși, cu larg orizont muzical. Nu numai îndemînare instrumentală, cît o formație psihofiziologică a unui artist, care să se manifeste la instrument, punînd accentul principal pe trăirile interioare, adîncite pe psihic...

— *Nu știu dacă ai auzit, Ilinca, de unele cercetări recente cu privire la modul în care e formată scoarța cerebrală și de funcționalitatea cortexului. Scoarța cerebrală are vreo 7—8 straturi, din care primele 4 au o activitate continuă și o funcție informațională. Ultimele trei, cele mai adînci, au o activitate fazică, sînt solicitate doar din cînd în cînd pentru integrări și analizări. Cred că nu toți oamenii le pot folosi pe acestea, ci numai acei capabili de eforturi în gîndire. Am impresia că pe seama acestor straturi adînci se reazemă activitatea de efort special, de folosire a resurselor ce nu sînt la îndemîna tuturor. Astfel, constat că se explică solicitarea cerebrală intensă ce stă la baza învățămîntului muzical de la Moscova. Nu se pleacă numai de la tehnica instrumentului ci de la posibilitatea de cuprindere largă a muzicii.*

— La clasele de coarde bunăoară, există colocvii de game.

În cadrul clasei Neuhaus, îndatoririle de a lucra tehnica nu au loc în afara textului muzical studiat, ci numai în legătură cu acesta, mergînd pînă la cele mai adînci intenții ale compozitorului. Bineînțeles că acest lucru nu se poate referi decît la studenții cu un nivel tehnic ridicat.

— *Cînd eram în Conservator, în București, la clasa Constanței Erbiceanu, îmi amintesc de colocviile de tehnică, pe care maestra le cerea o dată pe lună: toți elevii veneam cu exercițiile de tehnică și cu Czerny. Ce răbdare de fier, ce supliciu, să asculți 10—12 elevi învîrtind game, arpegii, note duble, octave, acorduri, timp de cîteva ceasuri. Dar, elevii trebuiau „dădăciți"!...*

— Profesorul Neuhaus nu cere colocvii de tehnică, deoarece este de presupus că studentul are o bază solidă și știe ce are de făcut. Nici nu ar fi timp pentru asemenea colocvii. Noi dezvoltăm tehnica din fiecare piesă nouă pe care o abordăm. Iată, anul acesta, din toamnă pînă acum, am învățat: *Sonata op. 109* de Beethoven, ridicînd-o la nivel concertant (învățînd din explicațiile ce mi s-au dat cît de mare este Titanul, cît de perfect e scrisă sonata), *Kreisleriana* de Schumann, *Concertul pentru pian și orchestră* de Grieg, *Anotimpurile* de Ceaikovski și *Două studii* de Skriabin. Nici nu este de conceput, ca atunci cînd se aduce la clasă o piesă nouă, să nu fie știută pe dinafară. Explicațiile cu caracter stilistic și tehnica însușită de la această Sonată îmi vor servi la celelalte Sonate de Beethoven.

— *Marguerite Long crede că există unele caractere ce determină profilul școlii pianistice franceze: claritatea în alocuțiune, joc transparent, utilizarea cu economie a tehnicii de brațe, finețe, eleganță. Se pot defini de asemenea caracterele unei școli germane: seriozitate, sobrietate, o oarecare lipsă de fantezie, tradiționalism. Americanii, care au cea mai „recentă" dintre școlile pianistice, fetișizează textul muzical în a cărui exegeză merg pînă la extrem. Dar la sovietici, ce caractere sînt mai evidente?*

— Fără îndoială că totul se petrece sub semnul unei mari seriozități. Învățămîntul muzical este plin de gravitate, dar și de poezie. Se muncește enorm, dar tocmai pentru a se putea realiza interpretări impecabile, care să fie în același timp și poetice. De cele mai multe ori, interpretările pofesorilor ruși sînt pătrunse de un autentic patos slav, care le conferă o autenticitate specifică. Nu aș putea spune că nu există și un oarecare tradiționalism în pedagogia școlii sovietice, dar nu deranjează. Există o „tradiție interpretativă", din care uneori nu poți ieși. Nu trebuie să tragem concluzia că ar exista șabloane, dar la anumite lucrări rusești — așa cum și pentru Debussy în Franța — există o tradiție destul de severă, e greu să ieși din limitele interpretării tradiționale.

— *Studiezi mult? Se studiază mult?*

— Tot timpul liber; nu există normă, munca mea muzicală ca și a colegilor este „nenormată".

— *Da, aceasta îmi amintește de vizita pe care a făcut-o acum vreo 20 de ani Conservatorului din București, pianistul Iacov Zak. Nu știu din îndemnul cărui coleg, am întrebat la schimbul de păreri ce l-a avut cu corpul profesoral — un fel de conferință de presă — cît lucrează zilnic. A sărit ca ars. Cum adică? Un pianist e obligat să studieze tot timpul ce îl are la dispoziție și să fie încredințat că nici așa nu este de ajuns. Întrebarea mea l-a contrariat.*

— *Aveți săli de studiu?*

https://biblioteca-digitala.ro

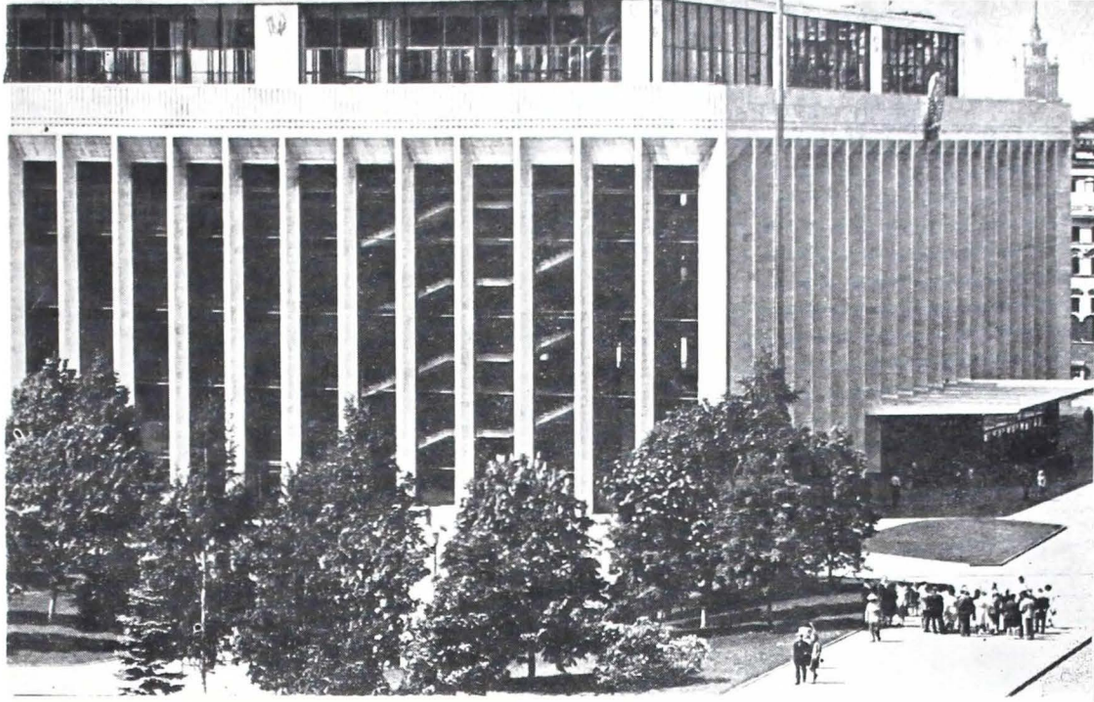

Sala Congreselor din Kremlin

Teatrul Mare Academic de Stat al Uniunii Sovietice

Sala Mare a Conservatorului de Stat din Moscova

https://biblioteca-digitala.ro

Bela Rudenko

Ghenadii Rojdestvenski

Sviatoslav Richter

https://biblioteca-digitala.ro

— Condițiile în care lucrez sînt adaptate perfect cerințelor. La Căminul *Conservatorului*, pe Malaia Gruzinskaia, impunătoare clădire cu patru etaje, primele două caturi sînt ale fetelor, ultimele două, ale băieților. De o perfectă bună cuviință, faptul că locuim sub același acoperiș nu le îngăduie în nici un fel depășirea bunei creșteri. Colegialitatea domnește nestînjenit. Sîntem cîte două studente în camere confortabile, masă de lucru și pianină pentru studiul zilnic. Nu se potolesc pianinele nici după miezul nopții. Lucrăm în orice oră disponibilă. Avem la subsol și piane de concert, pentru cazul că s-ar ivi necesitatea de a studia fie la două piane, fie pe un instrument mai rezistent. Dar pentru lucru, pianinele noastre sînt bune, mereu acordate, întreținute cu grijă.

Sînt mulți străini în Cămin, care studiază muzica la *Conservatorul* din Moscova. Colegii ruși se poartă extrem de călduros cu ei. Am o colegă de cameră, care urmează cursurile teoretice. Nu cred că aș putea împărți camera cu o altă instrumentistă ca mine. De la ea am învățat limba rusă. Oricît de mult m-aș fi străduit să învăț la curs, progresul nu ar fi putut fi atît de rapid. Nu avem cantină, în schimb la bufetul *Conservatorului* găsim de toate, la prețuri rezonabile. Cît privește căminul, costul lunar reprezintă o sumă cu caracter de simbol.

— *Frecvența?*

— ...e foarte sever controlată. La 50 de absențe pe un semestru, nu se mai poate face nimic. Doar eventual o scutire medicală poate motiva absențele. Altfel, exmatricularea devine inevitabilă.

— *Viața muzicală a Moscovei?*

— Sînt patru săli de concert în Moscova, în care au loc aproape în fiecare seară manifestări. Nu am văzut pînă acum vreo sală goală sau numai pe jumătate ocupată. E drept că prețurile sînt foarte modeste, iar calitatea interpretărilor este ireproșabilă: *Balșoi sal* — sala *Ceaikovski*, *Malîi sal* — cea mică — (unde se țin și examenele publice), sala *Coloanelor* și sala *Congreselor*. Sînt foarte mulți artiști străini care concertează la Moscova. Publicul este cald, dar exigent. Dacă artistul nu e la înălțime, aplauzele sînt foarte slab susținute; se mai și pleacă din sală... Unul din „preferații" publicului este pianistul american, van Cliburn. „Cea de a doua patrie a mea este U.R.S.S." a declarat el, nu de mult, ziariștilor. Cînd a venit corul MADRIGAL s-a făcut coadă la vînzarea biletelor. Au loc manifestații pentru artiștii preferați. Am asistat la un spectacol *Tosca*, în rolul Cavaradossi, cîntînd Atlantov, cel mai bun tenor al Moscovei. Sala era în delir, ca și la baletul *Spartacus* de Haciaturian, ori de cîte ori se reprezintă.

— *Sînt piane bune la Conservator?*

— Tot *Steinway* rămîne cel mai bun. Marii soliști străini nici nu ar concepe să cînte pe un alt instrument. E drept, sînt unele piane cehoslovace, *Petrov*, destul de reușite, ca și instrumentele *Förster*. Pianele sovietice *Estonia* și *Lastocica* sînt rezistente, răspîndite cu generozitate prin toate camerele noastre și prin sălile de repetiții.

— *Se pune accentul pe muzica rusă, desigur?*

— Evident. Luat în ansamblu, repertoriul muzical, din școală și de la concerte, are un vădit caracter național. Nimic nu poate pune mai bine în evidență aceasta ca materia ce se predă la istoria muzicii: doi ani muzică universală și alți doi istoria muzicii ruse. Nu este deloc ușor să reții temele tuturor Simfoniilor de Miaskovski, după cum, mai ales pentru un străin, este dificil să memorezi sutele de melodii populare ce trebuie știute la examenul de folclor. Nu numai aceste materii sînt dificile. Examenele la disciplinele cu caracter politic sînt greu de trecut, mai ales cu o notă mare. Mă gîndesc cu înfrigurare la examenul de economie politică ce mă așteaptă anul viitor, despre care colegii care l-au trecut spun că e strașnic de greu.

https://biblioteca-digitala.ro

— *Se fac audiții la Conservator?*

— Cîntăm cu plăcere în fața publicului, căci discuțiile ce urmează acestor apariții pe podium sînt la fel de folositoare ca îndrumările ce ni se dau în clasă. „*Clasnîi vecer*", adică audițiile de clasă, precum și audițiile de catedră se țin în *Sala mică a Conservatorului*, cea mai bună sală din Moscova, atunci cînd e vorba de un recital. Vine aici, întotdeauna, un public special. Intrarea e liberă, iar sala devine înțesată de lume realmente muzicală, care știe foarte bine să discearnă valorile. Marea majoritate a ascultătorilor vine cu notele și urmărește atent, făcîndu-și însemnări pe text. Asemenea audiții ne permit să apărem pe scenă cam o dată pe fiecare semestru. Criticile orale sînt de mare însemnătate. Există o publicație denumită *Sovieți ki Muzicant*, un buletin intern al *Conservatorului*, iar pe întreaga Uniune apare *Viața muzicală*. Nu am întîlnit pînă acum, și sînt în cel de al 3-lea an de ședere în capitala Uniunii, nici o cronică, nici un articol în presă, care să laude nemotivat, sau să denigreze vreun muzician.

— *Conservatorul are orchestră, desigur?*

— ...dar foarte rar sînt programați studenții să cînte concerte cu orchestra. Sistemul este acela pe care l-a acreditat la vremea sa, *Conservatorul* din Leipzig. Cu orchestra se produce acel ce a făcut dovada în recitale, de măiestrie și maturitate. Ucenicia solistică nu se face ca solist cu orchestră.

— *Ceva despre structura programelor.*

— Este demnă de interes dorința de a întocmi programe din piese cît mai reprezentative. Nu se întîlnesc aproape niciodată recitale compuse din piese mici sau de „efect". Cîteva „monumente" sonore reprezintă conținutul unui program. În „bis" artistul își poate permite să prezinte piese variate, dar nu în recital. De altfel, toată școala sovietică pune un deosebit accent pe simplitate, seriozitate, ținută. Dacă vom asculta muzică de Beethoven — cîntat foarte mult de altfel în Uniune — vom remarca rigoarea, bunul gust, punerea în evidență a construcției, sonoritatea robustă, dinamismul... Rudolf Kerer, profesor la *Conservatorul* din Moscova, prezintă admirabile interpretări beethoveniene. Din felul în care și le construiește, reiese gustul său pentru exactitate (a studiat fizica și matematica).

— *Muzica modernă e iubită?*

— Muzica modernă e abordată în programa de învățămînt. Nu găsește largă audiență la publicul moscovit. Noi învățăm despre Schönberg, Alban Berg, Webern, dar prezentați critic. Climatul, lipsit totalmente de orice spirit snob, nu e prielnic experimentelor și nici avangardei exacerbate.

În schimb, muzica rusă înflăcărează sălile. De ce să nu admitem că, dacă italienii se înflăcărează la auzul operelor lui Verdi sau Rossini, sovieticii să fie mîndri de Ceaikovski, de Skriabin — (profesorul meu cîntă mult Skriabin), de Prokofiev, de lirismul lui Metner. Contemporan cu Rahmaninov, Metner este pe cale de a fi „redescoperit", liedurile sale, ca și muzica pentru pian, sînt prețuite. Haciaturian, Șostakovici, Kabalevski, iată compozitori cu care s-ar mîndri orice țară din lume!

— *Sînt mulți pianiști la Moscova, se pare. Așa cum Chopin afirmase pe vremuri că Parisul e orașul cu cei mai mulți pianiști din lume, poate că astăzi „reședința" lor să se fi mutat în capitala Uniunii...*

— Da, sînt foarte mulți și foarte buni. Este și firesc, deoarece selecția se face dintr-un număr imens de aspiranți la calitatea de pianist-concertist, iar criteriile de selectare sînt riguroase și obiective. Fiecare știe că dacă are în raniță „bastonul de mareșal", cîndva îi va veni și lui vremea...

— *Dar despre atmosfera ce se înfiripă în jurul* Conservatorului?

— Se petrece ceva foarte special, care îmi amintește focurile de tabără de cînd eram copil, focuri care cu lumina lor mă vrăjeau în serile de vară. La Moscova domnește între studenți un climat de emulație continuă, de multe ori febrilă. Este ceva care există mai presus de noi, care transformă viața noastră zilnică, de o oarecare austeritate, într-un climat încîntător... Spuneam de focurile de tabără... Ei da, e ca atunci cînd strînși în jurul flăcărilor, fețele noastre erau luminate și parcă transfigurate de vîlvătaia pe care, chiar fără să vrem, o priveam cu încredere și încîntare... Așa e și la Moscova, iar flacăra pe care o privim cu toții și care ne luminează sufletele, este însăși MUZICA...

https://biblioteca-digitala.ro